

सॅद्रिय शेतीचे प्रमाणिकरण

श्री. सागर छगन पाटील
आचार्य पदवी विद्यार्थी,
कृषिविद्या विभाग,
म. फु. कृ. वि., राहुरी

श्री. शरद केशव आटोळे
सहाय्यक प्राध्यापक,
कृषी महाविद्यालय, दोंडाईचा

कु. पूजा अनिल मुळे
वरिष्ठ संशोधन सहाय्यक,
कृषी विज्ञान केंद्र, बुलढाणा

सद्यस्थितीत बाजारपेठेत वेगवेगळ्या प्रकारची कृषी उत्पादनांची विक्री होत असते. या उत्पादनांचा दर्जा, गुणवत्ता ठरलेल्या निकषानुसार असण्यासाठी त्याचे प्रमाणिकरण केले जाते. प्रमाणिकरण हे वस्तुतः एक विपणन साधन असून त्याचा उद्देश सॅद्रिय उत्पादनाची विक्री ग्राहकांना सुलभ करणे आणि नियमित व्हावे असा आहे. आज जगभरात हानिकारक रसायने विरहित उत्पादनांसाठी ग्राहक जागृत झाला आहे. त्यामुळे ही उत्पादने खरेदी करताना तो दर्जाशी तडजोड न करता प्रमाणित असलेला माल खरेदी करण्याचा प्रयत्न करतो. यासाठी उत्पादकांनी प्रमाणिकरण करणे गरजेचे आहे. याचा फायदा असा आहे की, त्या उत्पादनांचे ब्रँड नेम ग्राहकांमध्ये तयार होते, तसेच उत्पादकांवर गुणवत्तापूर्ण उत्पादन घेण्याची जबाबदारी राहते.

प्रमाणिकरण कशाचे करावे ?

सॅद्रिय शेती पद्धतीमध्ये प्रत्येक उत्पादन पद्धती आणि कृती किंवा त्याचा भाग त्यापासून तयार होणारे त्याचे पीक, पशुधन आणि त्याची उत्पादने आणि इतरही उत्पादने की त्यांना '१०० टक्के सॅद्रिय' किंवा 'सॅद्रिय पदार्थापासून निर्मित' असे लेबल लावले जाते. त्याची विक्री केली जाते. त्या सर्वांचे प्रमाणिकरण करणे आवश्यक असते. फक्त शेती उत्पादनाचे प्रमाणिकरण करता येत नाही तर त्या संपूर्ण उत्पादन पद्धतीचेच प्रमाणिकरण करावे लागते. यासाठी ही संपूर्ण उत्पादन पद्धत योग्य त्या मानकांप्रमाणे नियम व अटीचे पालन

करणारी असावी लागते.

प्रमाणिकरणाचे प्रकार:

आज जागतिक बाजारपेठेत प्रत्येक देशानुसार प्रमाणिकरणाचे निकष वेगवेगळे आहेत. हे सर्व निकष आय. एफ. ओ. ए. एम., ईसी नंबर २०९२/९१, आय. एस. ओ. - ६७ या आंतरराष्ट्रीय निकषांवरून ठरविण्यात आलेले आहेत. या संस्थेच्या निकषानुसार अमेरिकेत एन. ओ. पी. यु. एस. डी. ए., जपानमध्ये जे. ओ. एस, युरोपीय देशांमध्ये ए. यू - २०९२/९१ या नावाने प्रमाणिकरण केले जाते. या प्रमाणपत्रांना जागतिक मान्यता आहे.

भारतामध्ये सॅद्रिय शेती प्रमाणिकरणाचा अधिकार आपेडा या केंद्र सरकारच्या संस्थेकडून दिला जातो. आपल्या देशात सॅद्रिय उत्पादन कार्यक्रम राबविला जात आहे. या कार्यक्रमाच्या माध्यमातून राष्ट्रीय सॅद्रिय उत्पादन मानके या नावाने सॅद्रिय शेती व उत्पादनांना प्रमाणपत्र दिले जाते. हे प्रमाणपत्र भारतापुरतेच ग्राह्य धरले जाते. जर आपणास परदेशात माल पाठवायचा असेल तर संबंधित देशांच्या निकषांनुसार आपल्या उत्पादनांचे प्रमाणिकरण करून घेणे गरजेचे आहे. परंतु राष्ट्रीय सॅद्रिय उत्पादन मानके या प्रमाणपत्राचा फायदा नवीन प्रमाणिकरणासाठी होतो. हे प्रमाणिकरण केल्यावर प्रमाणिकरण संस्थेचे चिन्ह (लोगो) तसेच अपेडाचेही चिन्ह (लोगो) उत्पादकांना मिळतो. त्यामुळे बाजारपेठेत सॅद्रिय मालाच्या विक्रीला अडचण येत नाही.

सेंद्रिय शेती प्रमाणिकरणाचा खर्च:

प्रमाणिकरणासाठी अपेडाने खर्चाची मर्यादा घालून दिलेली आहे. यामुळे शेतकऱ्यांची फसवणूक टाळली जाते. आज देशभरात जवळजवळ ११ संस्था सेंद्रिय शेतीचे प्रमाणिकरण करतात. त्यामध्ये काही परदेशी संस्था आहेत तर काही भारतीय संस्था आहेत. अपेडाने घालून दिलेल्या मर्यादामध्येच प्रमाणिकरण शुल्क (फी) आकारले जाते. हे शुल्क एक वर्षासाठी असते व दरवर्षी प्रमाणपत्राचे नुतनीकरण करणे गरजेचे आहे. प्रमाणिकरणाचे शुल्क एकट्या शेतकऱ्याला परवडत नाही. यासाठी अनेक शेतकऱ्यांनी एकत्र येऊन मोठ्या क्षेत्राचे (१०० ते १५० एकर) प्रमाणिकरण करणे फायद्याचे ठरते. उत्पादनाची हाताळणी, साठवणूक आणि वाहतूक ही देखील प्रमाणिकरणासाठीच्या मानाकांमध्ये दिल्यानुसार व्हायला हवी.

सेंद्रिय शेतीसाठी आवश्यक असणाऱ्या नोंदी:

सेंद्रिय शेतीमध्ये प्रमाणिकरण करण्यासाठी तसेच सर्व फायदेशीर बाबींची पूर्तता करण्यासाठी सेंद्रिय प्रक्षेत्रावर पुरेशा नोंदी ठेवणे आवश्यक आहे. यामध्ये प्रक्षेत्रावरील सर्व व्यवहार आणि कृती यांचा पुरेशा खुलासा असावा. मागील कमीत कमी पाच वर्षांच्या नोंदी उपलब्ध असणे आवश्यक आहे. यामध्ये प्रामुख्याने जमीन धारणा क्षेत्र, पीक आणि त्यांची उत्पादन पद्धती, उत्पादनांची तसेच निविष्ठांची साठवणूक, प्रक्रिया पद्धती, पॅकेजिंग यांच्या नोंदी असणे आवश्यक आहे.

सेंद्रिय शेती पद्धतीमध्ये शेती रूपांतरित करण्यापूर्वीची रासायनिक निविष्ठा वापरल्याचा दिनांकाची नोंद ठेवावी. प्रक्षेत्रावर वापरण्यात येणाऱ्या निविष्ठा, त्यांचा स्रोत, स्थिती आणि प्रत याविषयी नोंदी ठेवाव्यात. प्रक्षेत्रावर उत्पादित तसेच बाहेरून आणलेले साहित्य उदा. खते,

औषधे, वनस्पती, बियाणे इत्यादी त्यांचा स्रोत, प्रत इत्यादी. तसेच पीक लागवड करतेवेळी केलेली प्रक्रिया या सर्व नोंदी ठेवाव्यात.

सेंद्रिय उत्पादनासाठी मानके:

१. सर्व साधारण पीक उत्पादन आणि पशुधन:

रूपांतराची आवश्यकता व सर्वसाधारण तत्वे-
१.१ टिकाऊ शाश्वत आणि पर्यावरणाशी निगडित शेती पद्धती विकसित करणे म्हणजे सेंद्रिय शेती होय. सेंद्रिय शेती व्यवस्थापन सुरु केल्यानंतर ते पीक आणि पशुधन यांचे प्रमाणीकरण करण्या मधला कालावधी यास सेंद्रिय शेती रूपांतर काल असे म्हणतात. पशुधनासहित संपूर्ण प्रक्षेत्राचे मानकाप्रमाणे तीन वर्षांपर्यंत सेंद्रिय शेतीमध्ये रूपांतर करणे गरजेचे आहे.

१.२ रूपांतर कालात सर्व आवश्यक मानकांची पूर्तता करणे आवश्यक आहे. रूपांतर काल सुरु झाल्यापासून प्रत्येक टप्प्यावर मानकाप्रमाणे आवश्यक त्या गरजांची पूर्तता करणे गरजेचे आहे.

१.३ जर संपूर्ण प्रक्षेत्राचे सेंद्रिय शेतीमध्ये रूपांतर करावयाचे नसल्यास सेंद्रिय आणि अपरंपरागत प्रक्षेत्र हे वेगवेगळे आणि पाहणी करण्यायोग्य आहे अशी प्रमाणिकरण यंत्रणेची खात्री पटणे आवश्यक आहे.

१.४ सेंद्रिय शेतामधील मालाचे प्रमाणिकरण करण्यापूर्वी रूपांतर कालात प्रक्षेत्राची वेळोवेळी पाहणी करणे आवश्यक आहे. रूपांतर कालाची सुरुवात ही प्रमाणिकरणासाठी केलेल्या अर्जाच्या तारखेपासून धरतात किंवा शेवटची अप्रमाणित निविष्ठा वापरल्याच्या तारखेपासून धरतात. सेंद्रिय प्रक्षेत्रावर रूपांतर कालाच्या सुरुवातीपासूनच सर्व मानकांप्रमाणेच अवश्यकतेची पूर्तता केलेली आहे हे सप्रमाण सिद्ध करावे लागते.

१.५ रूपांतर कालामध्ये पारंपारिक पद्धतीने

मिळालेले उत्पादन तसेच सेंद्रिय पशू उत्पादने यामधील फरक लक्षात येत नाही तेव्हा हा माल सेंद्रिय धरला जात नाही.

१.६ सेंद्रिय आणि पारंपारिक उत्पादनांमध्ये स्पष्ट विभागणी करण्यासाठी प्रमाणिकरण यंत्रणेने योग्य तेथे संपूर्ण उत्पादन पद्धतीची पाहणी करणे आवश्यक आहे.

१.७ ज्या प्रक्षेत्रावर जशीच्या तशी सर्व मानके गरजेप्रमाणे अनेक वर्षे वापरली आहेत आणि हे अनेक मार्गाने आणि पद्धतीने पडताळून पाहता येते. अशा क्षेत्राच्या प्रमाणिकरणासाठी संपूर्ण तीन वर्षांच्या कालावधीची आवश्यकता लागत नाही. अशा परिस्थितीमध्ये माल काढण्यापूर्वी योग्यवेळी ठराविक अंतराने पाहणी करणे आवश्यक असते.

२) पीक उत्पादन:

पीक आणि त्यांच्या जातींची निवड: सेंद्रिय प्रमाणित अशीच सर्व बियाणे, रोपे वापरली पाहिजे. मानके:

२.१ लागवडीसाठी सेंद्रिय प्रमाणित बियाणे आणि रोपे उपलब्ध असल्यास तीच वापरावी. अन्यथा प्रमाणिकरण कार्यक्रमांमध्ये सेंद्रिय प्रमाणित बियाणे, रोपे उपलब्ध होऊन वापरण्याचा कालावधी ठरवावा.

२.२ जर सेंद्रिय प्रमाणित बियाणे किंवा रोपे लागवडीसाठी उपलब्ध नसतील तर रासायनिक प्रक्रिया न केलेले परंपरागत बियाणे व रोपे वापरावीत.

२.३ जैव अभियांत्रिकीद्वारा निर्मित तसेच जनुकीय आनुवंशिक बदल केलेले बियाणे, पुंकेसर, वनस्पती बियाणे वापरावर संपूर्ण बंदी आहे.

३) रूपांतर कालावधी व सर्वसाधारण तत्वे:

सेंद्रिय व्यवस्थापन पद्धती निर्माण करताना आणि जमिनीच्या सुपिकतेमध्ये वाढ

करण्यासाठी काही कालावधी लागतो त्यास रूपांतराचा कालावधी असे म्हणतात. हा रूपांतरित कालावधी जमिनीची सुपीकता वाढवून पर्यावरणाचा समतोल साधण्यासाठी नेहमी पुरेसा असतो असे नाही. परंतु या कालावधीमध्ये उद्दिष्ट साधण्यासाठी लागणाऱ्या या क्रियांची सुरुवात होणे अत्यावश्यक आहे.

मानके:

३.१ रूपांतर कालामध्ये यासाठीच्या राष्ट्रीय मानकांची पूर्तता कमीत कमी पीक पेरणी पूर्वी दोन वर्षे किंवा गवता व्यतिरिक्त इतर बहुवार्षिक पिकांसाठी पहिल्या कापणीपूर्वी कमीत कमी तीन वर्षे केली असल्यास ती पीक उत्पादने सेंद्रिय म्हणून प्रमाणित करता येऊ शकतात. मान्यताप्राप्त पाहणी आणि प्रमाणिकरण संस्था काही परिस्थिती मध्ये (दोन वर्षे वापर थांबविलेला असल्यास) परिवर्तन कालावधी वाढवू शकतात. परंतु हा कालावधी १२ महिने किंवा त्यापेक्षा जास्त असावा लागतो.

३.२ पर्यावरणाची परिस्थिती आणि जमिनीचा पूर्वीचा वापर यानुसार प्रमाणिकरण यंत्रणेद्वारा वाढविला जाऊ शकतो.

३.३ सेंद्रिय प्रक्षेत्राच्या परिवर्तन कालामध्ये उत्पादित मालाचे 'रूपांतर कालामधील सेंद्रिय उत्पादन' या नावानेच हा माल विकण्याची परवानगी प्रमाणिकरण यंत्रणेद्वारे दिली जाऊ शकते.

३.४ रूपांतर कालामध्ये पहिल्या वर्षी प्रक्षेत्रावर तयार होणारे जनावरांचे खाद्य हे सेंद्रिय म्हणून धरले जाते. परंतु हे खाद्य त्या प्रक्षेत्रावरिल जनावरांनाच खाऊ घातले पाहिजे. हे खाद्य सेंद्रिय म्हणून विकता येणार नाही. जनावरांसाठीचे खाद्य हे पारंपारीक शेतीमधले किंवा बाहेरून आणण्यापेक्षा राष्ट्रीय मानकांप्रमाणे तयार केलेल्या खाद्यास प्राधान्य द्यावे.

सॅन्ड्रिय शेतीशी निगडित महत्वाच्या संस्था:

जागतिक संस्था:

- इंटरनॅशनल फेडरेशन ऑफ ऑर्गॅनिक अग्रिकल्चर मुव्हमेंट (IFOAM)
- यू. एस. ए. नॅशनल ऑर्गॅनिक प्रोग्रॅम, अमेरिका (NOP)
- युनायटेड किंग्डम रजिस्टर ऑफ ऑर्गॅनिक फूड स्टॅंडर्ड (UKROFS)
- ऑस्ट्रेलिया क्वारंटाईन अँड इन्स्पेक्शन सर्व्हिसेस (AQIS)
- जपानीज आग्रिकल्चर स्टॅंडर्ड, जपान

भारतातील संस्था:

- अग्रिकल्चर अँड प्रोसेस फूड प्रॉडक्ट्स एक्सपोर्ट डेव्हलपमेंट अथॉरिटी (APEDA) तिसरा मजला, एन.सी. टू. आय भवन ३, सिरी इंटरनॅशनल एरिया, ऑगस्ट क्रांती मार्ग नवी दिल्ली, संकेत स्थळ www.apeda.com
- असोसिएशन फॉर प्रमोशन ऑफ ऑर्गॅनिक फार्मिंग, (APOF) यू. ए. एस, अल्युमिनी असोसिएशन बिल्डिंग बेल्लारी रोड, हेब्ल बेंगलोर ५०० ०२४ कर्नाटक, संकेत स्थळ apof@vsnl.net
- स्पाइस बोर्ड ऑफ इंडिया, संकेत स्थळ <http://www.Indianspices.com>

- कॉफी बोर्ड, संकेत स्थळ <http://www.indiacoffee.org>
- टी बोर्ड, संकेत स्थळ <http://www.teaunion.com/industry/board.asp>
- नॅशनल सेंटर फॉर ऑर्गॅनिक फार्मिंग, २०४-बि सिजिओ कॉम्प्लेक्स, कमला नेहरु नगर गाझियाबाद उत्तरप्रदेश संकेत स्थळ ndbc@nic.in www.dacnet.in/incaf
- इंडोसर्ट
- इकोसर्ट इंटरनॅशनल फॉरेस्टर स्ट्रीट, ८७ डी ३७७२० ऑस्ट्रेरोड, जर्मनी.

महाराष्ट्रातील प्रमाणिकरण यंत्रणा:

- बी. व्ही. वयू. आय. (इंडिया) प्रायव्हेट ली. मुंबई
- इंटरनॅशनल रिसोर्सेस फॉर कॉलरर ट्रेड, मुंबई
- नॅशनल ऑर्गॅनिक सर्टीफिकेशन असोसिएशन (NOCA) पुणे.
- इकोसर्ट इंटरनॅशनल, इकोसर्ट एस. ए. ब्रांच ऑफिस, ५४ ए कांचननगर, नक्षत्रवाडी औरंगाबाद ४१० ००२ (महाराष्ट्र).

(संपर्क: +९१ ८६९८२३२७४९)

जाहिरातींसाठी संपर्क करा...

कृषीपर्व हे मासिक संपूर्ण महाराष्ट्रात वेगवेगळ्या स्वरूपात प्रसिद्ध होणारे एकमेव मराठी कृषी मासिक आहे. त्यामुळे आपला कृषीव्यवसाय, उद्योग व कोणत्याही बाबी ज्यांची आपल्याला वृद्धी करावयाची आहे अशा गोष्टी लवकरात लवकर आणि सर्वात आधी आम्ही पोहचवू शकतो ते ही अत्यल्प दरात. त्यामुळे त्वरीत आपल्या जाहिराती द्या.

अधिक माहितीसाठी संपर्क करा: + ९१ ९४२३७२१८९४ / +९१ ९१७२२४६२४४

ई-मेल: krushiparvmagazine@gmail.com